

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

СМОЛЮК СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 37.134 : 373.3

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ
РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В СИСТЕМІ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
(кінець ХХ – початок ХХІ ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Луцьк – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі педагогіки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Будник Олена Богданівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
професор кафедри педагогіки початкової
освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Дем'янчук Анатолій Степанович,
Міжнародний економіко-
гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука,
ректор;

кандидат педагогічних наук
Писарчук Оксана Тарасівна,
Тернопільський державний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка,
викладач кафедри педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти.

Захист дисертації відбудеться 28 листопада 2017 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.04 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (вул. Винниченка, 30, м. Луцьк, 43021).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30 а, м. Луцьк, 43021.

Автореферат розіслано 27 жовтня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат педагогічних наук, доцент

В. В. Захожий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. У сучасних умовах реформування системи освіти України особливо гостро стоїть проблема розвитку особистості школяра у середовищі навчального закладу, підготовки його до самостійного навчання й самовдосконалення, індивідуалізації та диференціації педагогічного процесу, підвищення його ефективності за рахунок упровадження освітніх інновацій. У навчанні й вихованні недостатньо здійснюється творчий розвиток і саморозвиток учнів, що слугує запорукою динамічного поступу суспільства. Тому актуальною постає проблема використання розвивального потенціалу освітнього середовища початкової школи з урахуванням прогресивних надбань історико-педагогічної спадщини зарубіжних і вітчизняних учених.

Не випадково ці питання відображені в нормативних освітніх документах: Законі України «Про вищу освіту» (2015), Концепції загальної середньої освіти (2001), Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ ст. (2002), Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2013), Державних стандартах загальної початкової освіти (2011), Концепції «Нова школа. Простір освітніх можливостей» (2016) та інших.

Проблема формування розвивального освітнього середовища в навчальних закладах різних типів, у т. ч. початковій школі, у різних аспектах відображена в наукових працях педагогів минулого та сучасності. Для нашого дослідження вартісними є ідеї щодо сенсорного розвитку молодшого школяра (Я. Коменський, І. Песталоцці, К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.), його емоційно-почуттєвої сфери (І. Гаман, Р. Гібсон), стимулювання пізнавальних інтересів учнів (І. Гавришак, Н. Бібік, О. Біда, О. Савченко, Б. Скоморовський, З. Файчак, Г. Щукіна), особистісно орієнтованого навчання й виховання (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Т. Гуменникова, О. Пехота, І. Якиманська та ін.), педагогічної творчості (А. Дем'янчук, Н. Кічук, С. Сисоєва, Р. Скульський), особистісно-діяльнісного підходу щодо організації педагогічного процесу (Г. Балл, О. Киричук, Г. Костюк, С. Максименко, В. Рибалка та ін.), соціокультурного розвитку та етновиховання в початковій школі (О. Будник, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, Г. Тарасенко); інноваційної діяльності вчителя (О. Комар, І. Коцан, О. Мариновська, Л. Подимова, О. Пошетун), реалізації розвивальної функції навчально-виховного процесу в початкових класах (В. Бондар, М. Вашуленко, Е. Вільчковський, П. Гусак, С. Мартиненко, О. Матвієнко, О. Отич, І. Пальшкова, Р. Пріма, О. Федій, Л. Хомич та ін.).

Водночас аналіз наукових праць із вказаної проблематики, історико-педагогічних джерел, архівних матеріалів, нормативних документів дозволили констатувати, що актуальність формування розвивального освітнього середовища на етапі навчання дитини у початковій школі детермінована низкою *суперечностей* між:

суспільними вимогами до сучасної освіти щодо гармонійного розвитку й саморозвитку особистості учня та наявними засобами його реалізації;

достатнім теоретико-методологічним підґрунтям системи розвивального навчання та недосконалим використанням прогресивного історико-педагогічного досвіду його впровадження у навчально-виховну практику;

зростанням вимог до функціональної готовності вчителів у сфері моделювання розвивального освітнього середовища початкової школи і недостатнім організаційно-методичним забезпеченням цього процесу.

Власне, джерелом збагачення сучасної теорії і практики початкової освіти слугує історико-прогресивний досвід з окресленої проблеми. Саме у період кінця ХХ – початку ХХІ століття склалися передумови для моделювання ефективного впливу розвивального освітнього середовища навчального закладу на особистість учня. Водночас питання організаційно-педагогічних умов становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України в історико-педагогічному контексті не було предметом спеціального дослідження.

Актуальність дослідження, виявлені суперечності та потреба здійснення цілісного історико-педагогічного дослідження зумовили вибір теми дисертаційної роботи **«Організаційно-педагогічні умови становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)»**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації є складником комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Актуальні проблеми гармонійного розвитку особистості дитини в сучасній школі та в дошкільному закладі». Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та є частиною комплексної теми «Реалізація філософії людиноцентризму в сучасній національній освіті» (номер державної реєстрації 0113U002224). Роль автора полягає в розробці організаційно-педагогічних умов становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Тему дисертації узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 5 від 23.06.2015 р.) та затверджено на засіданні вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 3 від 29.10.2015 року).

Мета дослідження – на основі системного аналізу історико-педагогічного досвіду минулого та сучасності визначити особливості становлення розвивального освітнього середовища у системі початкової освіти України (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.) та окреслити організаційно-педагогічні умови його ефективного моделювання в сучасній початковій школі.

Відповідно до мети визначено такі *завдання дослідження*:

1. Визначити методологічні засади окресленої проблеми та онтологію основних понять дослідження в історико-педагогічному контексті.
2. Обґрунтувати періоди становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.).

3. Розкрити сутність організаційно-педагогічних умов становлення розвивального освітнього середовища в системі вітчизняної початкової освіти у досліджуваній період.

4. Окреслити перспективи ефективного моделювання розвивального освітнього середовища в сучасній початковій школі.

5. Розробити спеціальний навчальний курс «Моделювання розвивального освітнього середовища початкової школи» для студентів спеціальності «Початкова освіта» та обґрунтувати доцільність його впровадження у професійну підготовку майбутнього вчителя.

Об'єкт дослідження – розвивальне освітнє середовище початкової школи.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування розвивального освітнього середовища у вітчизняній системі початкової освіти наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини ХХ – початку ХХІ сторіччя. Визначення *нижньої межі* (70-ті роки ХХ ст.) пов'язане з виявленням багатогранності підходів до оновлення діяльності початкової школи, зокрема, її переходом на новий зміст і тривалість навчання у супроводі посилення інформативності, використання розвивального потенціалу педагогічного процесу; теоретико-методичних напрацювань зарубіжних і вітчизняних учених щодо обґрунтування адаптивних функцій і виховного спрямування освітнього середовища початкової школи.

Верхня межа (початок ХХІ ст.) зумовлена демократичними змінами в суспільстві, поширенням євроінтеграційних процесів в освітньому просторі України, модернізацією вітчизняної системи та змісту початкової освіти відповідно до нових суспільних вимог. У цей час становлення освітнього розвивального середовища початкової школи здійснюється у соціокультурному та інформаційно-комунікаційному контексті, передусім активно пропагуються цінності свободи, творчості, толерантності та гуманістичного виховання.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять філософські концепції сучасної освіти (В. Андрущенко, С. Гончаренко, В. Кремень, Ю. Саух та ін.); ідеї методології історико-педагогічного дослідження (А. Вихрущ, М. Євтух, Я. Кодлюк, В. Сластьонін, О. Сухомлинська та ін.); порівняльно-педагогічних досліджень (В. Кремень, М. Лещенко, О. Матвієнко та ін.); теорії педагогічного екзистенціалізму (Г. Васянович, І. Зязюн, С. Кримський, Г. Щедровицький); розвивального навчання й виховання особистості (Ю. Бабанський, Л. Виготський, Л. Занков, В. Давидов, Д. Ельконін, С. Максименко, О. Савченко та ін.); педагогічної антропології (Б. Грінченко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, М. Шелер); педагогічної герменевтики (Е. Бетті, Г. Гадамер, А. Закірова, Ф. Шлейермахер); технології організації освіти на засадах особистісного орієнтованого (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Л. Виготський, С. Максименко, І. Якиманська), середовищного (О. Будник, О. Дубасенюк, Л. Новикова, Л. Панченко, В. Ясвін), системного (Ю. Бабанський, В. Беспалько, Н. Кузьміна), культурологічного (В. Болгаріна, Г. Васянович, І. Зязюн, О. Смолінська) підходів; організації педагогічного процесу та проектування освітнього простору в початковій школі (В. Бондар,

М. Вашуленко, С. Мартиненко, І. Пальшкова, Л. Хомич, А. Цимбалару та ін.), гуманізації та гуманітаризації освітнього середовища (С. Гончаренко, М. Гузик, Ю. Мальований, В. Сухомлинський) та ін.

На різних етапах наукового пошуку для вирішення визначених завдань, відповідно до специфіки предмета дослідження, використовувалися такі теоретичні **методи**: *загальнонаукові* – бібліографічний (вивчення, систематизація наукової й навчально-методичної літератури, архівних матеріалів для виявлення організаційних аспектів та процесуально-змістових складових окресленої проблеми); *конкретно-наукові* – історико-педагогічний аналіз (визначення хронологічних меж дисертаційної роботи, особливостей становлення та типології розвивального освітнього середовища), порівняльно-педагогічний аналіз (для розроблення періодизації, сутнісної характеристики змісту розвивального освітнього середовища, аналізу педагогічної, історичної, філософської літератури, нормативних документів, Інтернет-джерел задля узагальнення матеріалу щодо системи вітчизняної початкової освіти в досліджуваній період і специфіки використання розвивального потенціалу освітнього середовища), семантико-термінологічний аналіз (для уточнення, конкретизації основних понять дослідження), хронологічний аналіз (представлення дослідницьких матеріалів у динаміці та часовій послідовності), моделювання (для побудови моделі формування розвивального освітнього середовища в сучасній початковій школі).

Джерельну базу дослідження становлять наукові праці сучасних вітчизняних і зарубіжних учених кінця ХІХ – початку ХХ століття, нормативно-правові документи з питань організації початкової освіти в Україні, матеріали фондів архівних установ: Центрального державного архіву вищих органів влади і управління (ЦДАВО), Державних обласних архівів Волинської та Івано-Франківської областей, а також фонди бібліотек: Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Національної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського, Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олени Пчілки, Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника). Вибір джерельної бази зумовлений метою та завданнями наукового дослідження, його проблемно-тематичним спрямуванням.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дослідження полягають у тому, що *вперше здійснено* цілісний історико-педагогічний аналіз проблеми становлення розвивального освітнього середовища в початковій школі України (к. ХХ – поч. ХХІ ст.), *розкрито* його зміст, структуру, типологію, функції та особливості формування; *обґрунтовано* авторську періодизацію становлення розвивального освітнього середовища у вітчизняній системі початкової освіти у досліджувану епоху: 70-ті рр. ХХ ст. – предметно-змістовий період; 80–90-ті рр. ХХ ст. – функціональний період; поч. ХХІ ст. – соціокультурний та інформаційно-комунікаційний періоди; *проаналізовано* специфіку організації навчально-виховного процесу в умовах реформування системи початкової освіти, зокрема: переходу до чотирирічної початкової школи та навчання дітей у школі з шестирічного віку; *узагальнено* історико-педагогічні знання про становлення розвивального освітнього середовища

окресленого періоду у вітчизняній початковій школі; *здійснено* моделювання розвивального освітнього середовища сучасної початкової школи та *визначено* організаційно-педагогічні умови його ефективного формування на основі використання прогресивних історико-педагогічних ідей минулого та сучасності; *подальшого розвитку* набула систематизація педагогічних методів, форм і засобів початкового навчання в освітніх закладах досліджуваного періоду.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що за результатами дослідження *запропоновано* авторський спецкурс «Моделювання розвивального освітнього середовища початкової школи» та *обґрунтовано* доцільність його впровадження у практику вищого навчального закладу для підвищення рівня професійної готовності майбутніх учителів початкових класів до формування ефективного освітнього середовища розвитку й саморозвитку молодшого школяра. Теоретичні положення, історико-педагогічні ідеї досліджуваного періоду, обґрунтовані в дисертації, можуть бути використані в системі педагогічної освіти в процесі написання підручників, навчальних посібників і методичних матеріалів для вчителя початкових класів; у діяльності загальноосвітніх шкіл, позашкільних установ, приватних дитячих центрів розвитку дитини; а також у розробці лекційних і практичних занять з навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Педагогіка», «Теорія виховання», «Дидактика», «Педагогічні технології в початковій школі», «Методика виховної роботи» та ін.

Результати дослідження впроваджено в практику підготовки студентів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка про впровадження результатів дослідження № 03-29/02/1771 від 15.06.2016 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (акт про впровадження результатів дослідження № 3780/01-55/14 від 30.06.2016 р.), ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (акт про впровадження результатів дослідження № 01-15/03/1048 від 21.06.2016 р.), Херсонського державного університету (акт про впровадження результатів дослідження № 01-28/1264 від 30.06.2016 р.), Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (довідка про впровадження результатів дослідження № 031/172 від 27.06.2016 р.).

Особистий внесок полягає в розробці організаційно-педагогічних умов становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України кінця ХХ – початку ХХІ ст.

У наукових роботах, виконаних у співавторстві, автору належать постановка та наукова аргументація отриманих даних.

Апробація основних положень, висновків і результатів дослідження. Різні тематичні аспекти окресленої проблеми було оприлюднено на науково-практичних конференціях і семінарах (вебінарах) різного рівня, а саме:

міжнародних: друга міжнародна соціально-педагогічна конференція ВДУ ім. Лесі Українки (Луцьк, 2007), «Професійна підготовка вчителів початкової школи в контексті інтеграції України до Європейського освітнього простору» (Луцьк, 2010), «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»

(Луцьк, 2015), «Actual Problems of Science and Education (APSE – 2016) (Будапешт, Угорщина, 2016), «Współczesne Strategie i Wyzwania Edukacyjne: Społeczno-kulturowe uwarunkowania rozwijania kompetencji czytelnich dzieci i młodzieży» (Хелм, Польща, 2016), «Актуальні проблеми початкової освіти та інклюзивного навчання у світлі євроінтеграції» (Львів, 2016), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний виміри» (Луцьк, 2016), «Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації» (Київ, 2016), «Роль освіти у сталому розвитку гірського регіону» (Івано-Франківськ, 2017);

всеукраїнських і регіональних: «Модернізація мовної освіти у початковій школі: надбання, пошуки та перспективи розвитку» (Луцьк, 2014), «Психодидактика початкової освіти» (Луцьк, 2015), «Особливості мовленнєвих вад у дітей старшого дошкільного, молодшого шкільного віку та їх усунення» (Луцьк, 2016), «Становлення і розвиток особистості людини як суб'єкта власного життя» (до 70-ліття з дня народження С. Пальчевського) (Рівне, 2016), «Розвиток обдарованості дітей в умовах інноваційного освітнього простору» (Івано-Франківськ, 2017), «Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти» (Бердянськ, 2017), а також щорічних звітних наукових конференціях Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 21 науковій праці, з яких 9 статей – у наукових фахових виданнях України, 2 – у закордонних наукових періодичних виданнях (Польща, Угорщина), 11 статей і тез – у збірниках наукових праць за матеріалами міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (353 найменувань, у т. ч. 110 – архівні матеріали), додатків на 44 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 270 сторінок, з яких 186 – основного тексту. Робота містить 5 таблиць і 7 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, доцільність її наукової розробки; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання й методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення роботи; подано відомості про апробацію та впровадження результатів дисертаційної праці у практику діяльності вищих навчальних закладів.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади дослідження**» на основі аналізу історико-педагогічних праць визначено методологічні підходи та з'ясовано сутність основних понять дослідження, визначено структуру, типологію та функції розвивального освітнього середовища початкової школи.

Обґрунтовано особливості становлення освітнього розвивального середовища в системі початкової освіти України в історико-педагогічному контексті. З'ясовано, що в сучасній науковій літературі сутність середовища трактують через визначення змісту понять «освітнього середовища» (Є. Бондаревська, І. Левицька, А. Лукіна, О. Савченко), «соціального середовища» (О. Безпалько, Р. Вайнола, А. Капська, Н. Сейко та інші),

«творчого освітнього середовища» (В. Ясвін), «творчого освітньо-виховного середовища» (К. Приходченко), «виховного середовища» (Т. Алексєєнко, Н. Ішук, Л. Новікова, В. Семенов, О. Сухомлинська), «етновиховного середовища» (О. Будник, В. Кононенко, Н. Лисенко), «культурно-освітнього середовища» (Г. Васянович, Л. Москальова, О. Смолінська), «розвивального освітнього середовища» (А. Галицька, Б. Ельконін, О. Писарчук, Б. Скоморовський, І. Фурман), «етноінформаційного середовища» (Б. Афанасєв), «інформаційного навчального середовища» (О. Компаній), «інформаційно-освітнього середовища» (Л. Панченко), «комп'ютерно-орієнтованого навчального середовища» (Ю. Жук), «акмеологічного середовища» (О. Дубасенюк, І. Соловійов), «еколого-орієнтованого» (М. Виросткевіч, Г. Пустовіт), освітнього середовища як фактора розвитку особистості школяра (Н. Гонтаровська) та ін.

Механізми домінантної тенденції окресленого періоду – педагогізації соціального середовища – автором представлено через призму теорії *педагогічного екзистенціалізму*, зокрема, ідеї співробітництва між учасниками навчально-виховного процесу в розвивальному освітньому середовищі початкової школи; *реалізації розвивального потенціалу цього ж середовища* за умов нелінійного (творчого) підходу до організації системи початкової освіти та на основі *загальнопсихологічних теорій діяльності і розвитку особистості; педагогічної антропології та герменевтики*, що є особливо вартісними в контексті вивчення та аналізу проблеми розуміння (взаєморозуміння) у системі відносин «вчитель–учень», «учень–учень», «вчитель–учні», «вчитель–батько», «учень–соціальний педагог», «учень–шкільний психолог» та ін.

Обґрунтовано основну ідею дослідження, яка полягає в необхідності зміни традиційних уявлень щодо можливостей і функцій розвивального освітнього середовища на засадах інноваційності, системності та соціокультурності.

Визначено онтологію ключових понять дослідження: «розвиток», «середовище», «простір», «освітнє середовище», «освітнє розвивальне середовище», «освітнє розвивальне середовище початкової школи», «організаційно-педагогічні умови» та ін. Подано структуру та взаємозв'язок поняття «середовище» у взаємодії з іншими категоріями розвивального освітнього середовища на макро-, мезо- та мікрорівнях. У дисертаційній праці розвивальне освітнє середовище початкової школи розглянуто як відкриту педагогічну систему, що охоплює відповідні структурні компоненти. Це означає, що компоненти не лише взаємодіють між собою (мета, завдання, зміст освіти, форми та методи навчання і виховання тощо), а й відкриті для зовнішнього середовища, тобто цілком можливий інший вплив соціокультурних чинників на учня.

Здійснено історико-педагогічний аналіз основних моделей розвивального освітнього середовища: комунікативно-орієнтована, антрополого-психологічна, психодидактична, еколого-особистісна та ін. Висвітлено типологію (зовнішнє і внутрішнє) та функції розвивального освітнього середовища (дидактично-виховна, інформаційно-розвивальна, координаційна, адаптивно-емоційна,

соціокультурна, комунікаційна, інтеграційна), які реалізуються через змістове наповнення діяльності початкової школи як цілісної системи.

У структурі розвивального освітнього середовища початкової школи схарактеризовано похідні навчальні середовища: дидактичне комп'ютерне, медійне, навчальне здоров'язбережувальне, дослідницьке, інноваційне, креативне та ін. На основі аналізу науково-педагогічних джерел з досліджуваної проблеми доведено, що ефективність формування розвивального освітнього середовища початкової школи визначається такими характеристиками (модифікований варіант, за В. Мелешко): домінантність, педагогічна інтенсивність, широта, емоційна насиченість, когерентність (зв'язок), соціокультурна мобільність, координованість, стійкість. Підтверджено, що розвиток особистості молодшого школяра потребує впровадження в навчально-виховний процес інноваційних технологій щодо реалізації творчих здібностей і стимулювання навчально-пізнавальних інтересів учнів, дослідницьких методик викладання тощо.

У розділі подано методологічні підходи щодо дослідження окресленої проблеми: загальнонауковий – *системний* – уможливив визначення структурно-змістового аналізу і проектування розвивального освітнього середовища початкової школи як цілісної педагогічної системи з ретельним урахуванням взаємодії між її складовими компонентами; конкретно-наукові – *особистісно-діяльнісний* – слугував пріоритетним у вивченні особистісних цінностей у навчально-виховній діяльності, що забезпечує функціонування розвивального потенціалу середовища навчального закладу; застосовувався для проектування організаційно-педагогічних умов розвитку особистості учня як суб'єкта навчально-пізнавальної чи навчально-трудової діяльності; *середовищний* – передбачав послідовний і опосередкований вплив змодельованого середовища на розвиток особистості учня та виявлення його взаємодії з наявним середовищем; *соціокультурологічний* – використання елементів загальнолюдської та національної культури у розвитку особистості молодшого школяра, інтегрування педагогіки та соціокультури у визначенні стратегій удосконалення розвивального освітнього середовища початкової школи.

У другому розділі «**Історико-педагогічний аналіз становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України (к. XX – поч. XXI ст.)**» на основі середовищного підходу виокремлено етапи становлення розвивального освітнього середовища в початковій школі з урахуванням специфіки та особливостей конкретного історичного періоду: предметно-змістовий характер його становлення (70-ті рр. XX ст.); функціональний контекст його організації (1980–1990-ті рр.); соціокультурний та інформаційно-комунікаційний напрям його формування (поч. XXI ст.).

Досліджено, що в початковій освіті 1970-х років особливу увагу було приділено питанням активізації адаптивної функції середовища школи. У цьому сенсі навчально-виховний процес був орієнтований формувати не стільки особистість, як людину-трудівника, будівника комунізму, передусім фізично розвинуту, здатну адаптуватися до виробничого процесу в суспільстві. Освітня політика спрямовувалася на створення відповідного предметно-просторового

середовища в початковій школі, яке б сприяло реалізації завдань навчання і виховання. Навіть естетика інтер'єру повинна була відповідати критеріям ідейно-політичної спрямованості, однак значно менше уваги приділялося соціально-комунікативному чи духовно-моральному напрямку педагогічної діяльності.

Виявлено, що в 1970-х роках в Україні завершується перехід до трирічної початкової школи. В основних нормативних документах, урядових постановках, директивних листах і вказівках Міністерства освіти Української РСР на цей період чітко задекларовано рішення про повне охоплення восьмирічним навчанням в загальноосвітніх школах усіх дітей віком від 7 років. У контексті нашого дослідження вартісними є ідеї формування освітнього розвивального середовища в позаурочній та позашкільній роботі з молодшими учнями.

З'ясовано, що у 1980-х роках було здійснено перші спроби реформування гуманітарної сфери, зокрема, це позначилося на освітній політиці. 1984 року Верховна Рада СРСР ухвалила «Основні напрями реформ загальноосвітньої і професійної школи», відповідно, запроваджено поступовий перехід середньої загальноосвітньої школи на одинадцятирічний термін навчання, починаючи навчання дітей з 6-річного віку. Система початкової освіти стала чотирирічною, що передбачало передусім акцентування на формуванні оздоровчого та мистецького навчальних середовищ на тлі діалектико-матеріалістичного світогляду, ознайомлення з науковими основами сучасного виробництва тощо. Обґрунтовано широке використання в науковій термінології досліджуваного періоду, окрім понять «виховне середовище», «соціальне середовище», таких як «освітнє середовище», «гуманітарне освітнє середовище», «розвивальне освітнє середовище».

Доведено, що впродовж 80–90-х років ХХ ст. в Україні функціонували як трирічні, так і чотирирічні початкові школи, які працювали за новими планами і програмами. Визначальним було виокремлення особистості молодшого школяра, виявлення його індивідуальних, психофізіологічних особливостей, що уможливило підвищення ефективності навчально-виховної роботи.

На основі аналізу низки наукових джерел встановлено, що в 90-х роках ХХ ст., у зв'язку з відродженням національної системи освіти, було передбачено оновлення змісту освіти, який у цей період не зазнав цілісного реформування, а лише часткового. Прогресивне явище цієї шкільної реформи (з 1994 року) – те, що вчителі та учні отримали свободу вибору – альтернативні навчальні плани, підручники для різних типів шкіл, інтегровані курси, створення авторських шкіл і навчальних програм для розвитку учнів тощо. Наголошено, що в 1990-х роках реформи в системі початкової освіти України здійснювалися в умовах входження до європейського освітнього простору, а саме: гуманізації та гуманітаризації освіти, практичного спрямування змісту освіти, розвитку творчих здібностей учнів у процесі диференціації та індивідуалізації навчання й виховання, орієнтації на загальнолюдські та національні духовні цінності тощо. Відтак реальні практичні можливості щодо проектування освітнього розвивального середовища початкової школи істотно розширилися з інтенсифікацією інформаційно-комунікаційних технологій і людиноцентричних концепцій в умовах євроінтеграції у ХХІ столітті. Саме в

цей період почалося інтенсивне впровадження в навчальний процес розвивальних освітніх стратегій, формування ідеалів виховання особистості на засадах загальнолюдської та національної культури.

Досліджено, що система початкової освіти в 2000-х роках зазнала істотних трансформацій: 2001 року було запроваджено чотирирічну початкову школу і відповідно дванадцятирічну систему загальноосвітньої підготовки, розроблено та впроваджено «Державний стандарт загальної початкової освіти»; започатковано перехід на компетентнісний підхід до організації навчально-виховного процесу в школі, запропоновано навчання за освітніми галузями: «Мова і література», «Математика», «Здоров'я і фізична культура», «Технології», «Мистецтво», «Людина і світ». 2010 року прийнято Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу», згідно з яким здійснено перехід до одинадцятирічного терміну загальноосвітньої підготовки. Така неузгодженість і розбалансованість змісту реформування вітчизняної освіти негативно позначилася на становленні розвивального середовища в сучасній початковій школі. З 2017 року Міністерством освіти і науки України знову заплановано перехід на дванадцятирічний термін навчання в загальноосвітній школі I–III ступенів, як у більшості європейських країн, проте структура початкової освіти залишилася без змін (I-й ступінь – початкова школа (1–4 класи) і навчання дітей – із шести років).

У третьому розділі **«Особливості формування розвивального освітнього середовища сучасної початкової школи України»** на основі прогресивних ідей історико-педагогічного досвіду досліджуваного періоду представлено організаційно-педагогічні умови становлення розвивального освітнього середовища у національній системі початкової освіти, перспективи його моделювання, а також подано методичні засади професійної підготовки майбутнього вчителя до формування розвивального освітнього середовища початкової школи.

Однією з *організаційно-педагогічних умов формування розвивального освітнього середовища початкової школи* визначено *психолого-педагогічну підтримку (супровід) учнів у процесі їхньої адаптації*, спрямовану на оптимізацію соціалізації, активне сприяння зміцненню духовного, соціального, психічного та фізичного здоров'я, розвитку творчої особистості. Підтверджено, що педагогічний супровід цього процесу охоплює також адаптацію першокласників до змісту, форм, методів і технологій навчання й виховання в школі.

Інша важлива організаційно-педагогічна умова – *створення інтелектуально та емоційно насиченого середовища шляхом налагодження у педагогічному процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учителем та учнем, створення атмосфери творчості*. Як свідчить аналіз наукової літератури, становлення системи початкової освіти України у 70-роках ХХ століття відбувалося в умовах повної ідеологізації на засадах діалектичного матеріалізму. Водночас у навчально-виховній практиці зародилися *ідеї щодо гуманізації та гуманітаризації школи, зокрема, початкової її ланки* (В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі), які в сучасній філософії освіти

відображені в концепції людино- (дитино-) центризму (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень) і є основоположними в організації педагогічної діяльності.

У дисертації проектування розвивального освітнього середовища початкової школи здійснено з урахуванням прогресивної тенденції 70-х – поч. 80-х років ХХ ст., що передбачала *переосмислення традиційних методик навчання й виховання учнів, проектування уроків творчості* (Ш. Амонашвілі, С. Лисенкова, І. Волков, І. Іванов та інші). У цьому контексті необхідною умовою визнано *нероздільність навчання, виховання і розвитку особистості*. У контексті створення сучасного розвивального освітнього середовища цікавим також є досвід щодо *поліпшення навчально-методичного забезпечення педагогічного процесу, збагачення предметного середовища школи*.

У формуванні розвивального освітнього середовища сучасної початкової школи автор частково *послугується ідеєю про адаптивну функцію середовища* (кінець 1970-х років) та *адаптивно-розвивальною концепцією соціалізації* М. Лукашевича, сутність якої – у розумінні соціалізації як взаємодії людини упродовж життя із середовищем шляхом відповідних адаптацій, що змінюють одна одну, результатом чого є опанування нею чергової соціокультурної ситуації та набуття соціального досвіду. Підтверджено, що внаслідок успішної адаптації дитини до умов початкової школи (коли все нове для неї стає звичним явищем) система засвоєних знань, умінь, навичок поведінки, звичок закріплюється у так званому вищому рівні соціалізації, що уможливує його вільне функціонування в наявному середовищі. Адже саме процеси адаптації та соціалізації є детермінантами успішного розвитку молодшого школяра у процесі навчання й виховання. Водночас обґрунтовано необхідність *урахування типової багатогранності освітнього середовища початкової школи* (інформаційне, комп'ютерно-орієнтоване, медійне, навчальне здоров'язбережувальне, дослідницьке, інноваційне, креативне, предметно-просторове та ін.) *для гармонійного розвитку особистості учня*.

Орієнтуючись на надання якісних освітніх послуг учням на етапі початкового навчання, своєчасне виявлення обдарованості, розвиток їхніх здібностей і саморозвиток, розвивальне освітнє середовище трактовано як системний об'єкт педагогічного моделювання, що супроводжується виокремленням деяких його структурних компонентів. Відповідно *моделювання розвивального освітнього середовища* – складний багаторівневий процес, що передбачає схематичне (спрощене) зображення його основних складників на основі поєднання реалізації різноманітних функцій професійної діяльності педагога.

Теоретичною основою пропонованої моделі розвивального освітнього середовища початкової школи (рис. 1) визначено принципи *системності, розвитку, природовідповідності, індивідуалізації і суб'єктної взаємодії та культуровідповідності*.

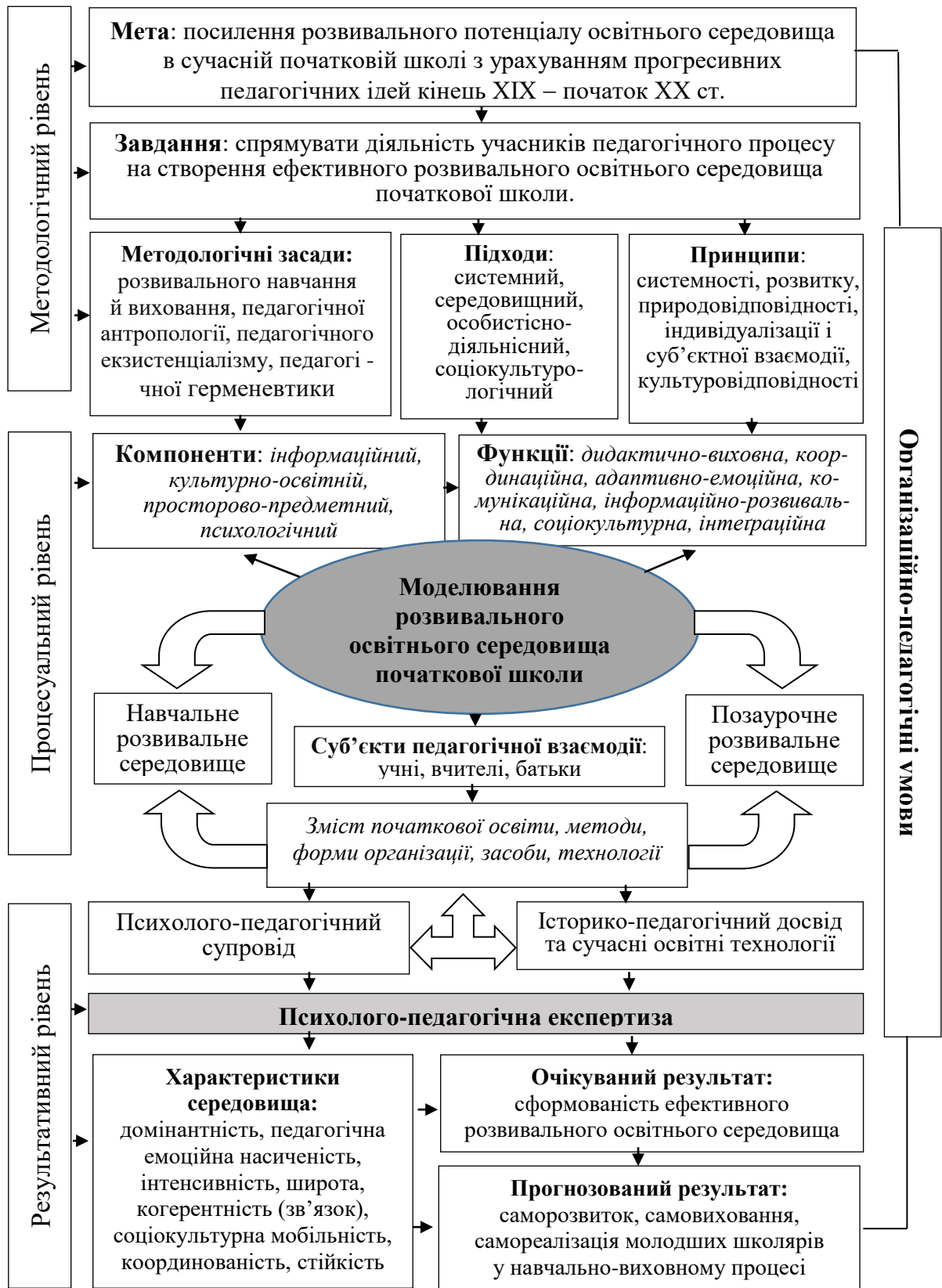

Рис. 1. Модель розвивального освітнього середовища в початковій школі

У розробленні цієї моделі автор виходив з того, що розвивальне освітнє середовище початкової школи повинно забезпечувати розвиток навчально-пізнавальних, соціально-комунікативних, морально-естетичних та інших потреб учня на різних ієрархічних рівнях, а також сприяти опануванню цих соціокультурних цінностей та трансформації їх у внутрішні надбання. З'ясовано, що *основним критерієм сформованості розвивального освітнього середовища* є його здатність забезпечити належні умови для особистісного саморозвитку всіх суб'єктів педагогічного процесу.

На основі аналізу науково-педагогічних праць з досліджуваної проблеми (О. Будник, Г. Васянович, В. Левін, В. Мелешко, О. Савченко, О. Шапран, Ю. Шапран, О. Ярошинська, В. Ясвін та ін.) з урахуванням *системного підходу* виокремлено такі компоненти сучасного розвивального освітнього середовища початкової школи: *інформаційний* – наявність сучасного нормативного, навчального та організаційно-технологічного супроводу процесу формування освітнього розвивального середовища початкової школи; *психологічний* – урахування індивідуальних і психічних особливостей розвитку учня в навчально-виховному процесі, орієнтування на духовно-моральні цінності у поведінці та діяльності, формування адекватного сприймання мережевого середовища, комунікативної культури учасників педагогічного процесу тощо; *просторово-предметний* – урахування елементів предметно-розвивального дизайну в інтер'єрі школи І-го ступеня, організація просторової структури середовища, що включає його гетерогенність і складність, взаємопов'язаність різних функціональних кутків (зон), мобільність і керованість середовища як засобу навчально-розвивальної комунікації вчителя, учнів та їхніх батьків; наявність сучасних мультимедійних засобів, аудіо-, відеопродукції освітньо-розвивального спрямування; *культурно-освітній* – педагогічна компетентність учасників навчально-виховного процесу початкової школи, що охоплює зміст, форми, методи, інноваційні технології щодо реалізації завдань розвитку й саморозвитку зростаючої особистості на засадах соціокультури; орієнтування на соціальне замовлення, регіональні потреби, культурний потенціал краю.

На основі аналізу нормативно-правової бази й сучасного науково-методичного забезпечення діяльності вітчизняних вищих навчальних закладів автор доходить висновку, що зміст професійної підготовки майбутнього вчителя до створення ефективного освітнього середовища в початковій школі потребує вдосконалення. Обґрунтовано, що необхідною умовою цієї підготовки є відповідне спрямування змісту вищої освіти, зокрема, психолого-педагогічних і методичних дисциплін, а також педагогічної (виробничої) практики майбутніх бакалаврів. Доцільним, на думку дисертанта, є належне ознайомлення студентів з технологіями розвивального навчання математики, читання, української мови, природознавства, музики, інформатики, англійської мови тощо.

Для формування в майбутніх учителів цілісної системи знань про досліджуваний феномен у дисертації розроблено та апробовано спеціальний навчальний курс «Моделювання розвивального освітнього середовища початкової школи». Навчально-методичний комплекс спецкурсу включає: ключові поняття, плани лекцій і практичних занять, завдання для самостійної науково-дослідної роботи, основну й додаткову літературу, електронний

посібник для студентів. У роботі подано фрагменти використання окремих методів і прийомів з активізації пізнавальної та пошукової активності студентів, розвитку їхньої креативності тощо.

Завдання апробованого спецкурсу – збагатити уявлення студентів про типологію, функції, компоненти та характеристики розвивального освітнього середовища та специфіку його моделювання в сучасній початковій школі; активізувати мотивацію студентів щодо використання особистісно-діяльнісного та середовищного підходів у майбутній професійній діяльності; сформулювати вміння налагоджувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію з учасниками навчально-виховного процесу, моделювання позитивного впливу розвивального освітнього середовища навчального закладу на особистість молодшого школяра; розвинути навички педагогічного діагностування та створення розвивального освітнього середовища початкової школи з урахуванням ефективних організаційно-педагогічних умов його функціонування.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного історико-педагогічного дослідження проблеми становлення розвивального освітнього середовища у системі початкової освіти України (к. ХХ – поч. ХХІ ст.) дали підстави для таких висновків:

1. На основі вивчення та аналізу історико-педагогічної літератури, архівних матеріалів досліджено, що середовище зазвичай визначають як дієвий чинник соціокультурного розвитку особистості, її виховання та навчання. Водночас наукові дослідження щодо вдосконалення системи початкової освіти з урахуванням прогресивного історико-педагогічного досвіду минулого недостатньо відображають окреслену проблему, що зумовило потребу вивчення її теоретичних засад, обґрунтування методології, історіографії та перспектив використання в сучасній початковій школі України.

У дисертації визначено основні методологічні підходи – *середовищний, соціокультурологічний, особистісно-діяльнісний, системний*, які у взаємозв'язку слугують основою проектування концепції дослідження.

Сутність *розвивального освітнього середовища початкової школи* обґрунтовано як складне утворення, що характеризується цілеспрямованим і стихійним впливом на формування навчальних компетентностей учнів, розвиток їхніх творчих здібностей, особистісних цінностей, позитивних якостей. Вивчено взаємозв'язок основних понять дослідження, якими є розвиток, соціалізація, навчання, виховання, розвивальне освітнє середовище початкової школи тощо. Схарактеризовано основні моделі (комунікативно-орієнтована, антрополого-психологічна, психодидактична, еколого-особистісна та ін.), типи (зовнішнє і внутрішнє) та функції розвивального освітнього середовища (дидактично-виховна, інформаційно-розвивальна, координаційна, адаптивно-емоційна, соціокультурна, комунікаційна, інтеграційна).

У структурі розвивального освітнього середовища початкової школи виокремлено такі похідні навчальні середовища: дидактичне комп'ютерне (комп'ютерно-орієнтоване), медійне, навчальне здоров'язбережувальне, дослідницьке, інноваційне, креативне та ін.

На основі аналізу науково-педагогічних джерел з окресленої проблеми доведено, що ефективність формування розвивального освітнього середовища початкової школи детермінована такими характеристиками: домінантність, педагогічна інтенсивність, широта, емоційна насиченість, когерентність (зв'язок), соціокультурна мобільність, координованість, стійкість.

2. На основі ретроспективного аналізу окресленої проблеми обґрунтовано періоди становлення розвивального освітнього середовища у системі початкової освіти України (к. ХХ – поч. ХХІ ст.): (70-ті рр. ХХ ст.) – предметно-змістовий характер його становлення; (1990-ті рр.) – функціональний контекст його організації; (поч. ХХІ ст.) – соціокультурний та інформаційно-комунікаційний напрями його формування.

Перший умовно виокремлений період включає теоретико-методичні напрацювання зарубіжних і вітчизняних учених щодо обґрунтування адаптивних функцій освітнього середовища початкової школи, його виховного спрямування (1970–1980-ті рр.), а також прийняття «Основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1986).

Характеристиками *другого періоду* визначено становлення розвивального освітнього середовища школи в умовах ухвали нормативно-правового забезпечення щодо відродження національної системи освіти: Закон України «Про освіту» (1991, 2016), матеріали Першого з'їзду педагогічних працівників України (1992), Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1994), «Діти України» (1996), Концепція національного виховання (1994) та інші – 90-ті роки ХХ ст. Саме в цей час розпочалося активне впровадження в навчальний процес розвивальних технологій, відродження національної системи освіти й виховання, формування нових ідеалів виховання особистості на засадах загальнолюдської та національної культури, етнопедагогічного контексту.

Третій означений нами *період* – міжнаукове та міждержавне інтегрування досліджуваної проблеми в цілісну теорію проектування розвивального освітнього середовища сучасної початкової школи в умовах глобалізації, орієнтація на загальнолюдські та національні цінності у навчанні й вихованні особистості учня – початок ХХІ ст. У цей час спостерігаємо тенденцію пропагування соціокультурних і людино- (дитино-) центристських стратегій у становленні розвивального освітнього середовища, інформатизацію та комп'ютеризацію початкової школи.

З'ясовано, що перехід від авторитарно-дисциплінарної педагогіки до особистісно орієнтованої потребує створення належних умов для розвитку та саморозвитку особистості молодшого школяра в навчально-виховному процесі, виявлення та стимулювання різних видів його обдарованості, забезпечення свободи та творчої активності.

3. Розкрито сутність організаційно-педагогічних умов ефективного формування розвивального освітнього середовища початкової школи як можливості та обставини навчально-виховного процесу, спрямовані на досягнення його мети, що забезпечують успішну соціалізацію і розвиток творчих здібностей, обдарованості учнів, підвищують їхній адаптаційний потенціал, стимулюють пізнавальну активність тощо.

Підтверджено, що зміст організаційно-педагогічних умов синтезує низку компонентів, які визначають організацію розвивального освітнього середовища в початковій школі, у т. ч. навчально-виховного процесу, складниками якого є: педагогічні цілі, зміст освіти, методи і прийоми, форми організації навчання й виховання, педагогічні засоби, технології тощо у тісній взаємодії всіх учасників педагогічного процесу (учнів, вчителів, батьків, вихователів, шкільного психолога, соціального педагога).

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, архівних матеріалів к. ХХ – поч. ХХІ століття запропоновано організаційно-педагогічні умови становлення розвивального освітнього середовища в сучасній початковій школі: 1) психолого-педагогічна підтримка учнів в процесі їхньої адаптації як особлива інтегрована діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу, спрямована на оптимізацію адаптації, підвищення адаптаційного потенціалу школяра, активне сприяння зміцненню його духовно-морального, соціального, психічного та фізичного здоров'я; 2) створення інтелектуально та емоційно насиченого середовища шляхом налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії у педагогічному процесі між учителем та учнем, створення атмосфери творчості; 3) потенційне використання змісту початкової освіти, зокрема, освітніх галузей, запропонованих навчальною програмою, позаурочної виховної роботи для особистісного розвитку учня; 4) урахування типової багатогранності освітнього середовища початкової школи (інформаційне, комп'ютерно-орієнтоване, медійне, навчальне здоров'язбережувальне, дослідницьке, інноваційне, креативне, предметно-просторове та ін.) задля гармонійного розвитку особистості учня; 5) формування професійної готовності майбутніх учителів до створення розвивального освітнього середовища в сучасній початковій школі.

4. Здійснено педагогічне моделювання розвивального освітнього середовища сучасної початкової школи, що передбачає цілісність і функціональну єдність його складників. Окреслено перспективи його моделювання з використанням прогресивного історико-педагогічного досвіду к. ХХ – поч. ХХІ століття, а саме: теорії розвивального навчання, гуманістичної педагогіки та психології, когнітивної теорії, педагогічної герменевтики, творчого розвитку та професійного саморозвитку, адаптивно-розвивальної концепції соціалізації та ін. Визначено такі концепти розвивального освітнього середовища: дидактико-виховний, особистісний і діяльнісний. Базовою ідеєю пропонованої моделі є положення про те, що розвиток особистості школяра відбувається шляхом безпосереднього впливу середовища на особистість і особистості – на середовище.

Теоретичною основою розробленої моделі розвивального освітнього середовища початкової школи слугують принципи системності, природовідповідності, розвитку, індивідуалізації і суб'єктної взаємодії та культуровідповідності.

5. Для підвищення рівня професійної готовності майбутніх учителів початкових класів у руслі окресленої проблеми розроблено спеціальний навчальний курс «Моделювання розвивального освітнього середовища початкової школи» та обґрунтовано доцільність його впровадження у педагогічний процес вищого навчального закладу. Мета запропонованого

спецкурсу – формування в майбутніх бакалаврів цілісної системи знань, практичних умінь, компетентностей щодо ефективного моделювання розвивального освітнього середовища в сучасній початковій школі з урахуванням відповідних організаційно-педагогічних умов та прогресивного історико-педагогічного досвіду.

До подальших напрямів дослідження цієї проблеми належать: історико-педагогічне вивчення проблеми використання розвивального потенціалу освітнього середовища школи в країнах Європейського Союзу; порівняльний аналіз становлення розвивального освітнього середовища в Україні та країнах зарубіжжя; організаційно-методичні засади розвитку особистості в підлітковому чи старшому шкільному віці та ін.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

Статті у фахових вітчизняних наукових виданнях

1. Смолюк С. В. Методологічні засади дослідження розвивального освітнього середовища початкової школи України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. пр. Серія: Педагогіка / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благод. фонд ім. Антона Макаренка. Київ : Едельвейс, 2016. № 2 (53). С. 37–42. (*Index Copernicus, Google Scholar, РИИЦ*).

2. Смолюк С. В. Перспективи проектування розвивального освітнього середовища сучасної початкової школи // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 13 (56). Частина І. Рівне : РДГУ, 2016. С. 141–144.

3. Смолюк С. В. Сутнісна характеристика розвивального освітнього середовища сучасної початкової школи // Гірська школа Українських Карпат. Науково-методичний журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. № 14. С. 118–122.

4. Смолюк С. В. Теоретичні засади формування розвивального освітнього середовища // Обрії : науково-педагогічний журнал. Івано-Франківськ, 2016. № 2 (41). С. 20–24.

5. Смолюк С. В. Типологія розвивального освітнього середовища початкової школи // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія» / Редкол.: С.М. Ніколієнко (відп. ред.) та ін. К. : Міленіум, 2016. Вип. 233. С. 244–252.

6. Смолюк С. В. Формування особистості молодшого школяра в умовах розвивального освітнього середовища // Освітній простір України. Науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2015. Вип. 6. С. 135–142.

7. Смолюк С. Формування розвивального освітнього середовища в початковій школі у 70–80-х роках ХХ століття: предметно-змістовний аспект // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. 2016. Вип. 31. С. 210–220.

8. Смолюк С. В. Організація розвивального освітнього середовища початкової школи України (1990-ті рр.) // Педагогічний часопис Волині. 2016. № 2 (3). С. 47-51.

9. Смолюк С. В. Організаційно-педагогічні умови використання історико-педагогічного досвіду становлення розвивального освітнього середовища у сучасній системі початкової освіти // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. №2 (66). С. 293-305.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

10. Смолюк С. В. Становлення освітнього розвивального середовища в системі початкової освіти України як історико-педагогічна проблема // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology : The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, IV(38), Issue: 77. Budapest, 2016. P. 67–72. (*Index Copernicus, Global Impact Factor, Google Scholar*).

11. Smoliuk S. Formation of developmental educational environment at Primary School in the XXI century: information and communication discourse // Scientia. 2016. № 1(10). P. 63–70.

Праці апробаційного характеру

12. Смолюк С. В. До питання про структуру освітнього середовища навчальних закладів проблема // Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (12–13 травня 2015 року) : у 3 т. Т. 1. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. С. 301–303.

13. Смолюк С. В. Моделі розвивального освітнього середовища початкової школи // Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації : зб. матеріалів ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (25-26 лютого 2016 р.). К. : Міленіум, 2016. С. 345–347.

14. Смолюк С. Сутнісна характеристика процесу адаптації студентів // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Психологія і педагогіка: методика та проблеми практичного застосування» : у 2-х частинах. Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2011. Ч. I. С. 43–45.

15. Смолюк С. Педагогічна підтримка адаптації учнів ліцеїв до умов навчального закладу // Науковий вісник Волинського національного університету : збірник наукових праць. Луцьк, 2012. № 7. С. 48–51.

16. Смолюк І. О., Смолюк С. В. Підготовка студентів педагогічних спеціальностей до професійного саморозвитку // Науковий вісник Волинського національного університету : збірник наукових праць. Луцьк, 2012. № 8 (233). С. 110–114.

17. Смолюк С. В. Проблеми психолого-педагогічної адаптації студентів до умов навчання у вищому закладі освіти // Педагогіка, психологія и методико-биологические проблемы физического воспитания и спорта : научный журнал. Харків: ХОВНОКУ-ХДАДМ, 2010. № 12. С. 143–145.

18. Смолюк С. Розвиток творчих здібностей в процесі міжособистісної взаємодії учнів початкової школи // Науковий вісник Східноєвропейського

національного університету імені Лесі Українки. Луцьк : РВВ «Вежа», 2015. № 1 (302). С. 50–54.

19. Смолюк С. Соціально-психологічні умови вираження стану самотності // Матеріали другої міжнародної соціально-педагогічної конференції ВДУ, 24–25 квітня 2007 року. Луцьк, 2007. С 116–118.

20. Смолюк С. В. Становлення розвивального освітнього середовища початкової школи України в ХХІ сторіччі: соціокультурний дискурс // Педагогічний часопис Волині. 2016. № 1(2). С. 26–30.

21. Смолюк С. Формування освітньо-розвивального середовища початкової школи в педагогічному досвіді В. Сухомлинського // Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми педагогічно освіти: європейський і національний вимір» (3–5 червня 2016 р.) [Текст] / А. В. Лякішева (заг. ред.). П. М. Гусак, І. М. Брушневська та ін. у 2 т. Т. 2 (О-Я). Луцьк : ФОП Покора І.О., 2016. С. 172–176.

АНОТАЦІЯ

Смолюк С. В. Організаційно-педагогічні умови становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2017.

У дисертаційній праці визначено теоретико-методологічні засади дослідження; охарактеризовано сутність основних понять; окреслено та проаналізовано основні етапи становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.; представлено організаційно-педагогічні умови формування освітнього середовища для розвитку та саморозвитку молодших учнів. У результаті історико-педагогічного дослідження визначено прогресивні ідеї формування розвивального освітнього середовища, на основі якого виявлено перспективи його моделювання в сучасній початковій школі. Подано методичні засади щодо підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта» до використання розвивального потенціалу освітнього середовища початкової школи.

Ключові слова: розвивальне освітнє середовище, початкова школа, організаційно-педагогічні умови, система початкової освіти України, педагогічний процес.

SUMMARY

Smoliuk S. V. Organizational and pedagogical conditions of formation of the developing educational environment in the primary education system of Ukraine (the end of XX – beginning of XXI centuries). – Manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.01 – Theory and History of Education. – Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2017.

Theoretical and methodological foundations of the study are substantiated in the thesis. The essence of the concepts of developing educational environment,

development, socialization, organizational-pedagogical conditions, etc. are described. Methodological foundations of the study were theories: teaching existentialism (G. Vasianovych, I. Ziaziun, S. Krymskyi, H. Shchedroviytskyi); development training and personal education (L. Vyhotskyi, L. Zankov, V. Davydov, D. Elkonin, S. Maksimenko, O. Savchenko, etc.); pedagogical anthropology (B. Hrinchenko, V. Sukhomlynskyi, K. Ushynskyi, N. Shelier); pedagogical hermeneutics (E. Betty, G. Gadamer, A. Zakirova, F. Schleiermacher).

The basic methodological approaches – environmental, social and cultural, personal and active, the systematic are defined, on which was based the concept of the study. In the structure of the developing educational environment of a primary school are highlighted the following derivatives of the learning environment as a didactic computer (computer-based), media, training health preserving, research, innovative, creative and others.

On the basis of retrospective analysis of the defined problem are identified substantiated periods of formation of the developing educational environment in the primary education system of Ukraine (late XX– early XXI centuries): (70-ies of XX century) – substantive nature of its formation; (1990s) – functional context of its organization; (beg. of XXI century) – the social and cultural and information and communication direction of its formation.

Organizational and pedagogical conditions of effective formation of the developing educational environment of primary school and reveals their essence are identified: 1) psychological and pedagogical support of students in the process of adaptation as a special integrated activity of subjects of educational process, aimed at optimizing the adaptation, enhancement of adaptive capacity of the student, active contribution to the strengthening of its spiritual, moral, social, mental and physical health; 2) the creation of an intellectually and emotionally rich environments by establishing a subject-subjective interaction in the educational process between student and teacher, creating an atmosphere of creativity; 3) the potential use of the content of primary education, in particular educational areas, the proposed curriculum, program of extracurricular educational work for the personal development of the student; 4) accounting standard of the multifaceted learning environment in primary schools (information, computer-based, media, health preserving, research, innovative, creative, spatial, etc.) relative to the harmonious development of personality of student; 5) formation of professional readiness of future teachers to the creation of development of educational environment in elementary school.

The simulation of the developing educational environment of a modern elementary school has been performed. In its structure, the following main functions: didactic and educational, information and developing, coordinating, adaptive and emotional, social and cultural, communicational, integrational are allocated. It is proven that most effective characteristics of the developing educational environment of the elementary school are: dominance, teaching intensity, breadth and emotional intensity, coherence, social and cultural mobility, coordination, sustainability.

Methodical bases of training of students of specialty "Primary education" and to the use of educational potential of educational environment of elementary school are presented. A special training course "Educational simulation of learning

environment in primary schools" is developed and the expediency of its introduction in pedagogical process of higher educational institutions is substantiated.

Prospects of further scientific researches are in historical and pedagogical study of the problems of using the educational potential of the educational environment of schools in the countries of the European Union, the implementation of comparative analysis of the formation of the developing educational environment in Ukraine and abroad, the study of methodological foundations for the development of personality in adolescence or senior school age.

Keywords: developing educational environment, primary school, developmental educational environment, Ukrainian elementary education system, organizational and pedagogical conditions.

АННОТАЦИЯ

Смолюк С. В. Организационно-педагогические условия становления развивающей образовательной среды в системе начального образования Украины (конец XX - начало XXI в.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки. Луцк, 2017.

В диссертационной работе определены теоретико-методологические основы исследования; охарактеризована сущность основных понятий; обозначены и проанализированы основные этапы становления развивающей образовательной среды в системе начального образования Украины в конце XX – начале XXI вв.; представлены организационно-педагогические условия формирования образовательной среды для развития и саморазвития младших школьников. В результате историко-педагогического исследования определены прогрессивные идеи формирования развивающей образовательной среды, на основе которых обозначены перспективы его моделирования в современной начальной школе. В работе представлены методические основания по подготовке студентов специальности «Начальное образование» к использованию развивающего потенциала образовательной среды начальной школы.

Ключевые слова: развивающая образовательная среда, начальная школа, организационно-педагогические условия, система начального образования Украины, педагогический процесс.

Підписано до друку: 19.10.2017
Формат 60x90 1/16 . Ум. друк. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам.№38-17
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman»

Друк: ФОП Покора І.О.
Поліграфічний центр «Друк Формат»
Свідоцтво №21981750000021016 від 18 лютого 2004 року
м. Луцьк, пр. Волі, 13
Тел. [+38\(095\)3607977](tel:+380953607977), e-mail: drukformat1@gmail.com